

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розглянуті об'єктивні передумови необхідності регулювання платоспроможності підприємств на макро- та мікрорівнях, проаналізовані методики прогнозування банкрутства та відновлення платоспроможності та наведені рекомендації щодо методів регулювання платоспроможності підприємств.

Ключові слова: *платоспроможність, банкрутство, фінансовий стан, санаційна спроможність*

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье рассмотрены объективные предпосылки необходимости регулирования платежеспособности предприятия на макро- и микроуровнях, проанализированы методики прогнозирования банкротства и восстановления платежеспособности и приведены рекомендации по методам регулирования платежеспособности предприятий.

Ключевые слова: *платежеспособность, банкротство, финансовое состояние, санационная способность*

THE METHODOICAL BASES OF THE FINANCIAL SOLVENCY REGULATION

A background of the company's solvency regulations is undertaken in article. A methods of the bankruptcy models is analysed and the recommendations to the financial solvency regulations are proposed.

Key words: *financial solvency, bankruptcy, financial position, readjustment ability*

Важливим напрямом державного регулювання економіки є забезпечення конкурентоспроможності як на макрорівні, так і на мікрорівні, тобто рівні окремих суб'єктів господарювання. Це здійснюється за допомогою набору методів як при розробці та реалізації промислової і конкурентної політики, так і при врегулюванні питань відновлення платоспроможності (фінансової санації) підприємств чи визнання їх банкрутами.

Для розвитку кожного підприємства, як окремої господарської системи, також характерна циклічність. Згідно з концепцією життєвого циклу підприємства існує певна закономірність спаду та піднесення, кризових ситуацій і банкрутств, причому кризові ситуації на підприємстві можуть виникати на кожній стадії життєвого циклу і відрізнятися формами прояву. Отже, закономірність полягає, по-перше, в періодичному виникненні кризових ситуацій на всіх стадіях життєвого циклу підприємства; по-друге, в цілком визначеній тривалості циклів спаду та піднесення: фаза піднесення в середньому триває три роки (від 1,1 до 7,7 років), фаза спаду - 2,8 року (від 2 до 12 років) [1, с.247].

Оскільки підприємство є відкритою системою, на яку впливає зовнішнє середовище, то піднесення економіки в цілому сприяє швидшому усуненню негативного впливу внутрішніх факторів, які спричиняють кризу на підприємстві. Навпаки, криза економіки значно посилює кризові тенденції на підприємстві, які спричинені внутрішніми факторами.

Вважається, що банкрутство треба сприймати як необхідний, хоча і жорсткий засіб вирішення протиріч ринкової економіки, який протягом довгих років становлення і розвитку ринкових відносин залишається ефективним

інструментом її регулювання. На думку юристів США, де практика банкрутства широко розповсюджена ще з кінця XVIII ст., банкрутство - це “ліки, може не завжди солодкі, але корисні” [2, с.28]. Однак для економічної ментальності більшості постсоціалістичних країн характерним є майже всеохоплююче негативне сприйняття процедур банкрутства суб’єктів підприємницької діяльності.

Механізм банкрутства підприємств є інструментом перерозподілу ресурсів виробництва та їх передачі ефективному власнику, а також засобом захисту майнових прав кредиторів. В той же час протягом періоду становлення ринкових відносин в Україні механізм банкрутства не завжди використовували за своєю метою і він став засобом, що є альтернативним приватизації та для перерозподілу прав власності. Крім того, враховуючи особливість національній економіки, що полягає у наявності значної кількості збиткових підприємств, необхідно забезпечити можливість відновлення їх платоспроможності. Отже, дослідження формування та функціонування механізму відновлення платоспроможності підприємств чи визнання їх банкрутами та пошук шляхів його вдосконалення є надзвичайно важливим і актуальним для України.

Теоріям економічних циклів та дослідженню змін ринкової кон’юнктури, періодичності виникнення кризових ситуацій, а також державного регулювання банкрутства, діагностики кризових ситуацій і пошуку оптимальних шляхів їх подолання приділялося багато уваги у працях як вітчизняних, так і іноземних вчених-економістів.

Важливим етапом у дослідженні банкрутства є виявлення причин кризового становища. Фактори, що призводять до кризи, тісно взаємопов’язані та утворюють складну систему причинно-наслідкових зв’язків. Зокрема, спочатку виникає криза, потім неплатоспроможність, неспроможність та банкрутство, але кожен наступний етап у разі використання ефективного механізму його попередження виникнути не повинен. При цьому, банкрутство – це негативний наслідок виникнення неспроможності, яка, в свою чергу, свідчить про те, що боржник не в змозі своєчасно та відповідним чином

виконати свої зобов'язання. Тобто, спочатку виникає неспроможність (при чому неспроможність самого господарюючого суб'єкта), а потім - якщо за умов застосування різних процедур відновлення платоспроможності (зовнішнє керування, санація тощо) не вдалося її поновити, то у судовому порядку визнається банкрутство, яке веде за собою ліквідацію підприємства.

З метою своєчасного діагностування кризових явищ та можливості виникнення банкрутства у світовій практиці існують моделі оцінки фінансово-господарського стану підприємств, які в свою чергу можливо розділити на кількісні та якісні. Перші базуються на фінансових даних і включають оперування деякими коефіцієнтами. Найбільш відомими кількісними моделями передбачення банкрутства є наступні: п'ятифакторна модель Альтмана, двохфакторна модель передбачення банкрутства, чотирьохфакторна прогностна модель, запропонована у 1977 році британським вченим Таффлером, система показників Бівера, показник Аргенти (А-рахунок), модель Романа Ліса, модель Фульмера, модель Спрингейта, показник платоспроможності Копана і Гольдера, узагальнена модель на основі дискримінантної функції.

На відміну від "кількісних" методів до передбачення банкрутства в якості самостійного можна виділити "якісний" підхід, заснований на вивченні окремих характеристик, притаманних бізнесу, що розвивається в напрямку до банкрутства. Якщо для досліджуваного підприємства характерна наявність таких характеристик, можна дати експертний висновок про несприятливі тенденції розвитку. Одним з відомих методів якісного аналізу підприємства, який на наш погляд має стати невід'ємним етапом у проведенні санаційного аудиту є аналіз сильних і слабких місць на підприємстві, який позначається аббревіатурою SWOT.

Рекомендується використовувати цей аналіз як метод стратегічного фінансового контролінгу на підприємстві або його структурних підрозділах. Ми вважаємо, що цей аналіз має стати відправною точкою при проведенні санаційного аудиту. В процесі аналізу розглядається зовнішнє середовище

підприємства і визначаються сильні і слабкі сторони, а також шанси і ризики, які як правило подаються у вигляді матриці.

Таблиця 1

Типова матриця SWOT-аналізу

<p>Сильні сторони: кваліфікований інженерно-технічний персонал; низькі витрати на заробітну плату; наявність власних виробничих споруд; прихід молодих та енергійних співробітників фінансових служб</p>	<p>Слабкі сторони: інертність і зловживання керівництва підприємства; крадіжки на виробництві; застарілий асортимент продукції; висока енергомісткість продукції; неефективна діяльність служби збуту</p>
<p>Додаткові шанси: ринок сформований в основному за рахунок імпорту; державою проводяться протекціоністські заходи, спрямовані на захист вітчизняного товаровиробника; іноземні інвестори проявляють значний інтерес до галузі, до якої належить підприємство</p>	<p>Ризики: криміногенні ризики; інфляційний ризик (знецінення реальної вартості капіталу); ризик неплатоспроможності чи банкрутства контрагентів; ризик зміни податкового законодавства та накладання фінансових санкцій</p>

Питанням регулювання і контролю платоспроможності підприємств приділяється увага і на державному рівні. Так, у “Методичних рекомендаціях щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства”, затверджених наказом Міністерства економіки від 17 січня 2001 р. №10 [3], визначається, що економічним показником ознак поточної платоспроможності при наявності простроченої кредиторської заборгованості є різниця між сумою наявних у підприємства грошових коштів, їх еквівалентів та інших високоліквідних активів і його поточних зобов’язань.

Від’ємний результат свідчить про поточну неплатоспроможність суб’єкта підприємницької діяльності. Ознаки критичної неплатоспроможності, що відповідають фінансовому стану потенційного банкрутства, мають місце, якщо на початку і в кінці звітного кварталу, що передував поданню заяви про

порушення справи про банкрутство, мають місце ознаки поточної неплатоспроможності, а коефіцієнт покриття і коефіцієнт забезпечення власними засобами у кінці звітного кварталу менше їх нормативних значень - 1,5 і 0,1 відповідно.

Коефіцієнт покриття характеризує достатність оборотних коштів підприємства для погашення своїх боргів і визначається як відношення суми оборотних коштів до загальної суми поточних зобов'язань за кредитами банку, інших позикових коштів і розрахунків з кредиторами.

Коефіцієнт забезпечення власними засобами характеризує наявність власних оборотних коштів підприємства, необхідних для його фінансової сталості, і визначається як відношення різниці між обсягами джерел власних та порівняних до них коштів і фактичною вартістю основних засобів та інших необоротних активів до вартості наявних у підприємства оборотних активів - виробничих запасів, незавершеного виробництва, готової продукції, грошових коштів, дебіторської заборгованості та інших оборотних активів.

Якщо за підсумками року коефіцієнт покриття менший 1 і підприємство не отримало прибутку, то такий його фінансовий стан характеризується ознаками надкритичної неплатоспроможності, коли задоволення визнаних судом вимог кредиторів можливе не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури.

З метою своєчасного виявлення тенденцій формування незадовільної структури балансу у прибутково працюючого суб'єкта підприємницької діяльності і вжиття випереджувальних заходів, спрямованих на запобігання банкрутства, проводиться систематичний експрес-аналіз фінансового стану підприємства. Ознакою формування незадовільної структури балансу є таке фінансове становище підприємства, в якого протягом тривалого часу (1,5-2 роки) коефіцієнт Бівера не перевищує 0,2 (чистий прибуток-амортизація)/зобов'язання), що відображає небажане скорочення частки прибутку, яка направляється на розвиток виробництва. Така тенденція призводить до незадовільної структури балансу, коли підприємство починає

працювати в борг і його коефіцієнт забезпечення власними засобами стає меншим 0,1.

Інтегральний коефіцієнт фінансового стану, який фігурує в розрахунках більшості моделей прогнозування банкрутства, може обчислюватися за формулою:

$$K_{\phi C} = \frac{\sum_{i=1}^n \Pi_i V_i}{\sum_{i=1}^n \Pi_i}$$

де Π_i – i -й показник фінансового стану (чи відповідність критерію цього показника);

V_i – вага, значущість цього показника.

При доброму фінансовому стані буде виконуватись умова $K_{\phi C} > 1$, а при поганому, навпаки $K_{\phi C} < 1$. Значення інтегрального коефіцієнта фінансового стану відповідно буде збільшувати чи зменшувати фінансовий потенціал підприємства.

Якщо оптимальні значення коефіцієнтів для підприємств України напрацьовані, то ваги, на які вони множаться, можуть бути розраховані лише на основі емпіричного дослідження великої кількості підприємств як мінімум за п'ять років. При цьому умови господарювання в нашій країні за останні роки сильно змінювалися. Це, на наш погляд, створило перешкоди для правильного визначення відповідних ваг.

Дослідники [4] пропонують застосувати для діагностики банкрутства українських підприємств модель, засновану на порівнянні фактичних значень фінансових показників конкретного підприємства з їхніми нормативними значеннями. Вона має такий вигляд:

$$Z = \sqrt{\sum_{i=1}^n (1 - N_i)^2 \text{sign}(1 - N_i)}$$

де Z - інтегральний показник для визначення рівня загрози банкрутства;
 N_i - відношення i -го показника фінансового стану до його нормативного значення;

n - кількість показників (у цій моделі $n=3$);

N_1 - коефіцієнт абсолютної ліквідності поділений на його нормативне значення - 0,2;

N_2 - коефіцієнт концентрації власного капіталу поділений на його нормативне значення - 0,5;

N_3 - показник рентабельності власного капіталу поділений на його нормативне значення, яке можна розрахувати так: $0,1+1,1b$ [96, с.376] (b - річний темп інфляції).

Модель дає змогу на основі визначення відхилень відповідних показників від нормативного рівня розрахувати показник Z і на цій основі визначити рівень загрози банкрутства суб'єкта господарювання. При чому, відхилення в кращий бік має зменшувати показник Z , а у гірший - збільшувати його. Врахувати знак дозволяє функція

$$\text{sign}(x) = \begin{cases} 1, & \text{якщо } x > 0 \\ -1, & \text{якщо } x < 0 \\ 0, & \text{якщо } x = 0 \end{cases}$$

Очевидно, що, якщо всі показники фінансового стану підприємства, які входять в модель, виявляться на нормативному рівні і кращими за нього, то підкореневий вираз у розрахунку Z буде від'ємним, тому вводиться додаткова умова. Нехай $Z = \sqrt{U}$, де

$$U = \begin{cases} \sum_{i=1}^n (1-N_i)^2 \text{sign}(1-N_i), & \text{якщо } \sum_{i=1}^n (1-N_i)^2 \text{sign}(1-N_i) \geq 0 \\ 0, & \text{якщо } \sum_{i=1}^n (1-N_i)^2 \text{sign}(1-N_i) < 0 \end{cases}$$

Для пристосування моделі для можливості оцінки фінансового потенціалу та санаційної спроможності підприємства, що знаходиться у фінансовій кризі, ми вважаємо за необхідне замінити запропоновані в моделі коефіцієнти на інші.

Так, з групи коефіцієнтів ліквідності і платоспроможності, пропонуємо використовувати такі коефіцієнти:

- коефіцієнт фінансової незалежності (автономії): належить до групи показників, що характеризують структуру капіталу підприємства, його незалежність від позикових коштів. Показує частку власного капіталу в загальній сумі джерел фінансування. Рекомендовані значення структури капіталу пов'язані з галузевою приналежністю підприємства; зокрема для підприємств харчової і переробної промисловості пропонується нормативне значення 0,5;

- коефіцієнт співвідношення оборотного капіталу (коефіцієнт покриття), який визначається як відношення оборотних активів до поточних зобов'язань. Нормативне значення цього коефіцієнта дорівнює 1;

- коефіцієнт рентабельності власного капіталу пропонуємо залишити в моделі.

Запропоновану модель можна використовувати при проведенні моніторингу фінансового становища підприємства санаційними аудиторами, акціонерами, інституційними інвесторами, кредиторами тощо).

Крім того, для здійснення регулювання платоспроможності підприємства з боку зацікавлених осіб (аудитори, місцеві органи влади, інвестиційні фонди, акціонери тощо) потрібно розробити послідовну програму регулювання антикризових заходів, чітко визначити послідовний перелік антикризових заходів, визначити права, обов'язки і відповідальність всіх учасників програми і забезпечити контроль за дотриманням запропонованих заходів. Засновуючись на заходах регулювання кризи з боку місцевої влади, що є сьогодні, запропонуємо програму антикризових заходів, що складається з таких етапів.

1. Моніторинг фінансового стану підприємства

2. Визначення “проблемних зон” підприємства
3. Визначення факторів погіршення фінансового стану і причин кризи
4. Проведення санаційного аудиту підприємства
5. Розробка плану санації або ліквідації підприємства (в залежності від даних аудиту і причин виникнення кризи)
6. Реалізація плану санації або ліквідації
7. Здійснення контролю за програмою антикризових заходів (на всіх стадіях програми).

Кожний етап реалізації програми потребує встановлення суб'єктів її реалізації. Так, перший і другий кроки можуть здійснювати служби фінансового контролінгу підприємства (на мікрорівні) або ж управління економіки місцевих адміністрацій – на регіональному рівні, до третього кроку потрібно задіяти Комісію з питань неплатоспроможності і банкрутства і керівництво підприємства, проведення санаційного аудиту в рамках програми регулювання антикризових заходів повинна здійснювати спеціально уповноважена аудиторська фірма, в розробці плану санації мають брати участь всі задіяні суб'єкти, а також кредитори підприємства, реалізація плану санації здійснюється робочою групою підприємства під керівництвом члена Комісії з питань неплатоспроможності і банкрутства, і нарешті, контроль здійснюють місцеві органи влади.

Запропоновані методи регулювання платоспроможності являють собою методи непрямого державного впливу на санацію з боку місцевих органів влади. Ефективність реалізації програми залежить від рівня кваліфікації спеціалістів в комісіях з неплатоспроможності та управліннях економіки, а також від швидкості передачі і обміну необхідної інформації.

Список використаних джерел:

1. Мараховська К.А. Механізм державного регулювання відновлення платоспроможності чи банкрутства підприємств та напрями його вдосконалення // Тенденції і пропозиції розвитку економіки України:

Коллективна монографія. / За ред. В.Ф. Беседін. – К.: НДЕІ. – 2005. - С. 458 – 463.

2. Терещенко О.О. Фінансова санація та банкрутство підприємств: Навч.посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 412 с.

3. “Методичні рекомендації щодо виявлення ознак неплатоспроможності підприємства та ознак дій з приховування банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства”, затверджені Наказом Міністерства економіки від 17 січня 2001 р. №10 // www.rada.gov.ua

4. Ковалев А.И. Управление реструктуризацией предприятия. – К.: АВРИО, 2006. – 367 с.